

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСПІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Вищого навчального закладу
Укоопспілки «Полтавський універ-
ситет економіки і торгівлі»

18 квітня 2019 року № 88-Н

Форма № П-2.03

Кафедра правознавства

**ПРОГРАМА
навчальної дисципліни
«ЮРИДИЧНІ ІННОВАЦІЇ»**

з підготовки здобувачів
другого (магістерського) рівня вищої освіти

Галузь знань	08 Право <i>(код і назва)</i>
--------------	----------------------------------

Спеціальність	081 Право <i>(код і назва)</i>
---------------	-----------------------------------

Освітньо-професійна програма	Право <i>(назва)</i>
------------------------------	-------------------------

Полтава 2022 рік

Укладач програми:

Олег КУЛЬЧІЙ – к.ю.н., доцент, доцент кафедри правознавства
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

Програма укладена на основі та з використанням модельної навчальної програми курсу «Юридичні інновації», розробленої у ході Літньої школи з юридичних інновацій.

URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/NJ_Model-curriculum_Legal-innovations_2019_UKR.pdf

Рецензенти програми:

Тетяна СЛОБОДЯНИК – к. ю. н., доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Олександр КАЛЬЯН – к. ю. н., доцент, професор кафедри підприємництва і права Полтавського державного аграрного університету

Програма навчальної дисципліни «Юридичні інновації» обговорена і схвалена на засіданні кафедри правознавства, протокол засідання кафедри від 29 серпня 2022 р. № 1.

Завідувач (начальник) кафедри правознавства

д. ю. н., професор

 Галина ЛАВРИК

ПОГОДЖЕНО

Гарант освітньо-професійної програми «Право»

другого (магістерського) рівня вищої освіти

зі спеціальності 081 Право

д. ю. н., професор

 Галина ЛАВРИК

Анотація навчальної дисципліни

Сучасне суспільство, зустрівшись на своєму шляху із численними викликами, відповідає на них динамічними змінами та розвитком, які охоплюють усі сфери життя людини. Одним із таких процесів є широке впровадження інформаційних та комунікаційних технологій, що триває вже не одне десятиліття, причому, з позитивною динамікою (технології стають більш якісними з точки зору задоволення потреб людини та більш масовими в силу їх здешевлення). Юридична професія не може залишатися осторонь цих змін. Подекуди вони були доволі повільними, не сприймалися як революційні та вже міцно укоренилися у свідомості сучасних юристів як звичайний стан речей (наприклад, використання електронних баз нормативних документів), однак зміни прискорюються. Крім того, переосмислюються і самі підходи до організації юридичного ринку, сутності роботи юриста.

Предметом навчальної дисципліни «Юридичні інновації» можна визначити вивчення сучасних тенденцій та інноваційних підходів у галузі права (правового регулювання суспільних відносин) та юридичної практики; аналіз сучасних технологій, що можуть підвищити ефективність роботи юриста та нових підходів до їх застосування, дослідження впливу інноваційних технологій на правове регулювання суспільних відносин та діяльність юристів (зокрема, електронне правосуддя, електронне урядування, застосування штучного інтелекту тощо).

Метою навчальної дисципліни є формування у здобувачів-юристів знань про діджиталізацію в праві, підвищення рівня розвитку цифрових компетентностей, набуття практичних навичок застосування юридичних інновацій та технологій у професійній діяльності юристів, діяти ефективно в умовах динамічних змін.

Annotation of educational discipline

Modern society, facing numerous challenges on its way, responds to them with dynamic changes and development that cover all spheres of human life. One of these processes is the widespread introduction of information and communication technologies, which has been going on for decades, with positive dynamics (technologies are becoming more qualitative in terms of meeting human needs and more widespread due to their cheaper prices). The legal profession cannot stay away from these changes. Sometimes they were quite slow, not perceived as revolutionary and have already become firmly rooted in the minds of modern lawyers as a normal state of affairs (for example, the use of electronic databases of regulatory documents), but changes are accelerating. In addition, the very approaches to the organization of the legal market and the essence of a lawyer's work are being rethought.

The subject of the discipline "Legal Innovations" can be defined as the study of modern trends and innovative approaches in the field of law (legal regulation of social relations) and legal practice; analysis of modern technologies that can increase the efficiency of a lawyer's work and new approaches to their application, research on the impact of innovative technologies on the legal regulation of social relations and the activities of lawyers (in particular, e-justice, e-government, the use of artificial intelligence, etc.)

The purpose of the discipline is to develop knowledge of digitalization in law, to increase the level of development of digital competencies, to acquire practical skills in the application of legal innovations and technologies in the professional activities of lawyers, to act effectively in the face of dynamic changes.

Zusammenfassung der Ausbildungsdisziplin

Die moderne Gesellschaft ist mit zahlreichen Herausforderungen konfrontiert und reagiert auf diese mit dynamischen Veränderungen und Entwicklungen, die alle Bereiche des menschlichen Lebens betreffen. Einer dieser Prozesse ist die weit verbreitete Einführung von Informations- und Kommunikationstechnologien, die seit Jahrzehnten mit positiver Dynamik voranschreitet (die Technologien werden in Bezug auf die Befriedigung menschlicher Bedürfnisse immer qualitativer und aufgrund ihrer günstigeren Preise immer weiter verbreitet). Die Rechtsberufe können sich diesen Veränderungen nicht entziehen. Manchmal verliefen sie eher langsam, wurden nicht als revolutionär empfunden und haben sich in den Köpfen der modernen Juristen bereits als Normalzustand verankert (z. B. die Verwendung elektronischer Datenbanken mit behördlichen Dokumenten), aber die Veränderungen beschleunigen sich. Darüber hinaus werden die Organisation des Rechtsmarktes und das Wesen der anwaltlichen Tätigkeit selbst neu überdacht.

Der Gegenstand des Fachgebiets "Rechtsinnovationen" kann definiert werden als die Untersuchung moderner Trends und innovativer Ansätze im Bereich des Rechts (rechtliche Regelung sozialer Beziehungen) und der Rechtspraxis; Analyse moderner Technologien, die die Effizienz der Arbeit eines Anwalts verbessern können, und neue Ansätze für ihre Anwendung, Erforschung der Auswirkungen innovativer Technologien auf die rechtliche Regelung sozialer Beziehungen und die Tätigkeit von Anwälten (insbesondere E-Justiz, E-Government, Einsatz von künstlicher Intelligenz usw.)

Ziel des Fachs ist es, die Kenntnisse der Studierenden über die Digitalisierung im Recht zu vertiefen, das Niveau der Entwicklung digitaler Kompetenzen zu erhöhen, praktische Fähigkeiten in der Anwendung rechtlicher Innovationen und Technologien in der beruflichen Tätigkeit von Anwälten zu erwerben und angesichts des dynamischen Wandels wirksam zu handeln.

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Юридичні інновації» укладена відповідно до освітньо-професійної програми Право підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право», розробленої на підставі стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 Право галузі знань 08 Право для другого (магістерського) рівня вищої освіти, затвердженого та введеного в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 20 липня 2022 року № 643.

Сучасне суспільство, зустрівшись на своєму шляху із численними викликами, відповідає на них динамічними змінами та розвитком, які охоплюють усі сфери життя людини. Одним із таких процесів є широке впровадження інформаційних та комунікаційних технологій, що триває вже не одне десятиліття, причому, з позитивною динамікою (технології стають більш якісними з точки зору задоволення потреб людини та більш масовими в силу їх здешевлення). Юридична професія не може залишатися осторонь цих змін. Подекуди вони були доволі повільними, не сприймалися як революційні та вже міцно укоренилися у свідомості сучасних юристів як звичайний стан речей (наприклад, використання електронних баз нормативних документів), однак зміни прискорюються. Крім того, переосмислюються і самі підходи до організації юридичного ринку, сутності роботи юриста.

Предметом навчальної дисципліни «Юридичні інновації» можна визначити вивчення сучасних тенденцій та інноваційних підходів у галузі права (правового регулювання суспільних відносин) та юридичної практики; аналіз сучасних технологій, що можуть підвищити ефективність роботи юриста та нових підходів до їх застосування, дослідження впливу інноваційних технологій на правове регулювання суспільних відносин та діяльність юристів (зокрема, електронне правосуддя, електронне урядування, застосування штучного інтелекту тощо).

Метою навчальної дисципліни є формування у здобувачів-юристів знань про діджиталізацію в праві, підвищення рівня розвитку цифрових компетентностей, набуття практичних навичок застосування юридичних інновацій та технологій у професійній діяльності юристів, діяти ефективно в умовах динамічних змін.

Основні завдання навчальної дисципліни полягають у формуванні в здобувачів ОП «Право» здатності:

- розуміти сутність інноваційних юридичних технологій та їх застосування у праві;
- вміти алгоритмізувати процеси у діяльності юристів;
- виявляти юридичні процеси, придатні до автоматизації;
- розуміти сутність блокчейну (Blockchain) та сфери його використання у юридичній практиці;

- володіти навичками ефективного пошуку інформації у відкритих джерелах даних та аналізу отриманої інформації;
- ідентифікувати та аналізувати ризики, що виникають при використанні технологій у праві, розуміти етичні аспекти впровадження інновацій;
- розуміти особливості створення, організації юридичних стартапів та залучення коштів;
- вміти використовувати інструменти онлайн вирішення спорів (ODR);
- вміти використовувати методику дизайн-мислення в юридичній діяльності.

Програмні компетентності відповідно до освітньо-професійної програми:

загальні:

- здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел (ЗК 3);
- здатність до адаптації та дії в новій ситуації (ЗК 4);
- здатність спілкуватися іноземною мовою у професійній сфері як усно, так і письмово (ЗК 5) *(обумовлено роботою із переважно англomовними інформаційними джерелами)*;
- здатність генерувати нові ідеї (креативність) (ЗК 6);
- здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності) (ЗК 8) *(здатність спілкуватися з представниками сфери ІТ, зокрема формулювання та постановка задач з урахуванням можливостей ІКТ)*;
- здатність розробляти проекти та управляти ними (ЗК 10) *(на прикладі юридичних стартапів)*;

спеціальні (фахові, предметні):

- здатність застосовувати медіацію та інші правові інструменти альтернативного позасудового розгляду та вирішення правових спорів (СК 8) (у частині ODR);
- здатність застосовувати міждисциплінарний підхід в оцінці правових явищ та правозастосовній діяльності (СК 9);
- здатність доносити до фахівців і нефахівців у сфері права інформацію, ідеї, зміст проблем та характер оптимальних рішень з належною аргументацією (СК 13);
- здатність аналізувати сучасні виклики і загрози для людини і суспільства, виявляти причини їх настання та можливі наслідки, усвідомлюючи свій професійний обов'язок і соціальну значущість (ДСК 16).

Програмні результати навчання відповідно до освітньо-професійної програми:

- оцінювати природу та характер суспільних процесів і явищ, і виявляти розуміння меж та механізмів їх правового регулювання (РН 1);
- співвідносити сучасну систему цивілізаційних цінностей з правовими цінностями, принципами та професійними етичними стандартами (РН 2);
- проводити збір, інтегрований аналіз та узагальнення матеріалів з різних джерел, включаючи наукову та професійну літературу, бази даних, цифрові, статистичні, тестові та інші, та перевіряти їх на достовірність, використовуючи сучасні методи дослідження (РН 3);
- вільно спілкуватися іноземною мовою професійного спрямування (однією з офіційних мов Ради Європи) усно і письмово (РН 5);
- дискутувати зі складних правових проблем, пропонувати і обгрунтовувати варіанти їх розв’язання (РН 7);
- оцінювати достовірність інформації та надійність джерел, ефективно опрацьовувати та використовувати інформацію для проведення наукових досліджень та практичної діяльності (РН 8);
- генерувати нові ідеї та використовувати сучасні технології у наданні правничих послуг (РН 9);
- використовувати передові знання і методики у процесі правотворення та правозастосування інститутів публічного та приватного права і кримінальної юстиції (РН 11);
- інтегрувати необхідні знання та розв’язувати складні задачі правозастосування у різних сферах професійної діяльності (РН 17);
- вміти ідентифікувати сучасні виклики і загрози для людини і суспільства, виконувати обов’язки щодо їх нівелювання та усунення з урахуванням етичних норм і принципів професійної діяльності (ДРН 18).

Навчальна дисципліна є **обов’язковою** у відповідності до навчального плану.

Форма підсумкового контролю знань – **екзамен**.

ПРОГРАМНИЙ ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Модуль 1. Юридичні інновації

Тема 1. Вступ до юридичних інновацій

Як технології впливають на право: огляд еволюції технологічної підтримки права від його зародження і до сьогодення.

Майбутнє юридичної освіти та навички, необхідні для юристів у цифрову епоху (Т-подібні, О-подібні та Дельта-подібні юристи).

Вербалізація права: вираження правил поведінки (норм права) мовними засобами. Механізація права: фіксація правових норм у писемних джерелах (документах).

Цифровізація права: створення електронних копій паперових документів, зберігання документів у цифровій формі.

Онтологізація (семантизація права): створення семантичного гіпертексту і гіпермережі семантичних конструкцій.

Епістемізація права: моделює-орієнтоване представлення правового знання, автоматизація правозастосовної діяльності за допомогою штучного інтелекту.

Короткий огляд основних напрямів інновацій у праві. Приклади цифровізації у публічній сфері: електронний кабінет платника податків, електронний суд, реєстрація ТОВ онлайн, модельні статuti тощо. Публічні реєстри і відкриті дані. Цифровізація в наданні юридичних послуг: чатботи і автоматизація процесів складання юридичних документів. Цифрові можливості для вирішення спорів. Чим для правника може бути корисною технологія Blockchain.

Різні підходи до цифровізації права. Потенційна цінність цифровізації права. Проблеми цифровізації аналогових текстів (парсинг, оцифрування, ідентифікація змісту). Основні українські компанії, що займаються цифровізацією права.

Штучний інтелект: широке і вузьке розуміння. Ознаки штучного інтелекту. Машинне навчання. Класифікації штучних інтелектів. Сильний і слабкий штучний інтелект. Нейромережі у праві.

Тема 2. Дизайн-мислення

Поняття дизайн-мислення, як методу створення юридичних продуктів та послуг.

Ключові принципи дизайн-мислення та їх важливість для вирішення складних юридичних завдань.

Ключові етапи процесу створення інноваційних рішень.

Основи побудови найпростіших карт юридичних процесів.

Застосування дизайн-мислення у традиційній роботі юриста: підходи до оформлення документів, написання текстів тощо.

Тема 3. Алгоритми та автоматизація в праві

Алгоритм та його використання в праві.

Автоматизація процесів в юридичній діяльності: застосування програмного забезпечення для збору, обробки та зберігання даних, ведення бухгалтерського обліку та інших юридичних процесів.

Використання інтелектуальних систем та роботів для автоматизації рутинних завдань в юридичній практиці. Чатбот та його застосування в праві.

Правові аспекти застосування алгоритмів та штучного інтелекту в юридичних процедурах.

Створення шаблонів юридичних документів.

Тема 4. Використання відкритих даних в юридичній діяльності

Загальна характеристика відкритих даних: визначення, структура та типи даних. Правовий режим відкритих даних: розгляд актуальних законодавчих норм і міжнародних стандартів.

Використання відкритих даних в роботі юриста. Можливості використання відкритих даних для юридичних досліджень, у правовому аналізі, статистиці, моніторингу, контролі за діяльністю державних органів тощо.

Публічні реєстри: огляд та основи роботи з ними. Державні електронні сервіси.

Приватні провайдери доступу до відкритих даних. Програмне забезпечення для роботи з відкритими даними.

Проблемні питання та виклики відкритих даних: захист персональних даних, безпека даних, проблема стандартизації та якості даних.

Захист персональних даних в legal tech рішеннях.

Тема 5. Blockchain у праві

Технологія Blockchain та принципи її роботи.

Сфери застосування Blockchain в юридичній діяльності. Юридичні питання, пов'язані з використанням технології Blockchain (визнання ЕП, відповідальність за помилки в записах, кібербезпека тощо).

Правові засади використання криптовалют в Україні. Регулювання криптовалют в різних країнах світу. Практичні аспекти використання криптовалют.

Смарт-контракти. Аналіз ролі умов «умови договору» та «умови самовиконання» у смарт-контрактах на основі блокчейн технології.

Децентралізовані автономні організації (DAO) та їх правовий статус.

Вивчення ініціатив з використання блокчейн технології у судовій системі, зокрема в системі електронного документообігу та електронних виконавчих провадженнях.

Успішні кейси та перспективні напрями застосування блокчейну.

Тема 6. Доступність правосуддя та юридичні інновації

Використання технологій та інновацій в забезпеченні доступності правосуддя. Доступність правосуддя для різних груп населення (особи з інвалідністю, вразливі категорії населення тощо).

Електронний суд. Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система.

Електронні докази. Особливості збирання та фіксування електронних доказів.

Розвиток альтернативних способів врегулювання спорів (медіація, арбітраж) та їх роль у забезпеченні доступності правосуддя. Онлайн вирішення спорів (ODR).

Використання інновацій у судовій практиці (аналітика, прогнозування результатів судових рішень).

Блокчейн арбітраж.

Тема 7. Юридичні стартапи

Концепція стартапів та їх роль у розвитку правової індустрії.

Юридичні стартапи: світовий та український досвід. Альтернативні провайдери юридичних послуг та їх вплив на традиційні юридичні фірми.

Методології створення та розвитку юридичного стартапу. Бізнес моделі юридичних стартапів.

Залучення ресурсів та монетизація (вибір джерел та моделі фінансування).

Регулювання юридичних стартапів. Юридичні аспекти захисту інтелектуальної власності в юридичному стартапі.

Тема 8. Юридичні інновації у діяльності публічної влади

Загальний огляд інноваційних інструментів у діяльності публічної влади. Поняття та розвиток електронного урядування в Україні. Поняття електронної демократії. Ключові елементи електронної демократії та їх перспективи в Україні (е-урядування, е-вибри, е-петиції).

Правовий експеримент та «регуляторні пісочниці» (regulatory sandboxes).

Електронні сервіси держави для юриста. Електронні адміністративні послуги. Публічні реєстри: огляд та основи роботи з ними.

Електронні сервіси Верховної Ради України. Огляд ключових публічних сервісів та перспективи їх розвитку.

Електронні сервіси органів юстиції. Портал «Дія» та застосунок «Дія». Електронна система охорони здоров'я (eHealth). Електронний кабінет водія.

Цифровізація в роботі правоохоронних органів. Практичне застосування інформаційних систем у правоохоронній діяльності. Інформаційні системи підтримки розслідування злочинів.

Електронні сервіси ДПС, Пенсійного фонду України та органів статистики.

Єдина інформаційно-аналітична система «Вибори» та інші електронні сервіси держави та органів місцевого самоврядування.

Тема 9. Дизайн документів

Структура та типологія документів.

Дизайн юридичних документів. Роль дизайну документів у забезпеченні зрозумілості та доступності правової інформації.

Типографіка в юриспруденції: ієрархія, колір, контраст, шрифти.

Використання графічних зображень та інших елементів дизайну для підвищення читабельності та зрозумілості юридичних документів.

Розробка шаблонів та стандартів дизайну для юридичних документів з метою підвищення їхньої ефективності та зрозумілості. Програмне забезпечення (платформи, конструктори) для драфту документів.

Тема 10. Етичні дилеми юридичних інновацій

Питання правосуб'єктності роботизованих систем.

Інформаційна гігієна в роботі юриста.

Права людини в цифрову епоху. Право на приватність, захист персональних даних. Захист прав людини від автоматизованого прийняття рішень.

Етичні проблеми використання штучного інтелекту в праві (недостатня прозорість алгоритмів, можливість дискримінації, нерівність у доступі до інновацій тощо). Захист від автоматизованих рішень, що можуть вплинути на права людини.

Етичні проблеми використання блокчейн-технологій у правовій сфері (проблеми конфіденційності даних, можливість їх використання для незаконних цілей тощо).

Етичні проблеми використання криптовалют та інших цифрових активів у правовій сфері.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основні рекомендовані джерела інформації:

1. Інформаційне забезпечення професійної діяльності : навч. посібник / І. В. Краснобрижний, С. О. Прокопов, Е. В. Рижков. Дніпро : ДДУВС, 2018. 220 с.
2. Кудь А., Кучерявенко М., Смичок Є. Цифрові активи та їх правове регулювання у світлі розвитку технології блокчейн : монографія. Харків : Право, 2019. 216 с.
3. Bassli L. E. Simple Guide to Legal Innovation. American Bar Association, 2020.
4. Edwards L., Schafer B., Harbinja E. Future Law: Emerging Technology, Regulation and Ethics. Edinburgh University Press, 2020. 389 p.
5. LegalTech Book: The Legal Technology Handbook for Investors, Entrepreneurs and FinTech Visionaries / S. Chishti et al. Wiley & Sons, Incorporated, John, 2020. 280 p.
6. Susskind R. Online Courts and the Future of Justice. Oxford University Press, 2019. 336 p.
7. Susskind R. Tomorrow's Lawyers: An Introduction to Your Future. Oxford University Press, 2023.

Додаткові рекомендовані джерела інформації:

8. 50 відтінків дизайн-мислення: у яких сферах використовувати метод. URL: <https://platfor.ma/specials/50-vidtinkiv-dyzajn-myslennya-u-yakuh-sferah-vykorystovuvaty-metod/>
9. Айзексон У. Інноватори. Як група хакерів, геніїв та гіків здійснила цифрову революцію. К. : Наш формат, 2017. 488 с.
10. Алгоритм дій щодо ліквідації юридичної особи. URL: <https://medoc.ua/blog/algorithm-dij-shhodo-likvidaci-jurosobi>
11. Банік М. Відкриті дані держави: 6 сервісів, які одного дня знадобляться кожному українцю. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2021/04/14/244529/>
12. Бенедек В., Кетteman М. Свобода вираження поглядів та Інтернет. Париж : Видавництво Ради Європи, 2013. 204 с.
13. Блаватнік А. Цифрові технології, які змінюють наше життя: що показуватимуть на 16-му фестивалі Docudays UA. URL: <https://hromadske.ua/posts/cifrovi-tehnologiyi-yaki-zminyuyut-nashe-zhittya-sho-pokazuvatimut-na-16-mu-festivali-docudays-ua>
14. Брінюльфссон Е., Макафі Е. Друга епоха машин: робота, прогрес та процвітання в часи надзвичайних технологій. Київ : K.FUND, 2016. – 236 с.

15. Відкритий посібник з відкритих даних для громадських організацій, журналістів, і не тільки 2016. URL: <https://socialdata.org.ua/manual/>
16. Все буде дизайн: як знаходити рішення, яких не існувало раніше. URL: <https://platfor.ma/specials/vse-bude-dyzajn-yak-znahodyty-rishennya-yakyh-ne-isnuvalo-ranishe/>
17. Гавловський В. Деякі аспекти незаконного збору персональних даних користувачів мережі Інтернет. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 2. С. 219-227.
18. Гетманцев М. Електронні докази в цивільному процесі: практика застосування новел законодавства. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С.19-23.
19. Гудмен М. Злочини майбутнього / пер. з англ. І. Мазарчук, Я. Машико. Харків : Вид-во «Ранок» : Фабула, 2019 – 592 с.
20. Давай по порядку: як влаштовано метод Design Thinking. URL: <https://platfor.ma/specials/davaj-po-poryadku-yak-vlashtovano-metod-design-thinking/>
21. Девенпорт Т., Корбі Дж. Вакансія: людина. Як не залишитися без роботи в добу штучного інтелекту. К. : Наш формат, 2018. 336 с.
22. Деякі питання функціонування Державного реєстру речових прав на нерухоме майно: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.06.2018 р. № 484. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/484-2018-p>
23. Дзядевич Х. Сінгапур, Іспанія, Україна. Юридичні технології – світовий тренд. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/singapur-madrid-kiev-yuridicheskie-tehnologii-mirovoy-trend-50042631.html>
24. Дзядевич Х. Технології для юристів. Що нового. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/tehnologii-dlya-yuristov-cho-novogo-50048144.html>
25. Директива 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних від 24 жовтня 1995 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_242
26. Діамандіс П., Котлер С. Переможець: як досягти колосального успіху і вплинути на світ. / П. Діамандіс, С. Котлер. – Київ : К.FUND, 2016. 253с.
27. Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб.: у 15 ч. / за заг. ред. А. І. Семенченка, В. М. Дрешпака. К., 2017. Ч. 15: Технології розвитку електронного урядування та електронної демократії / [Ю. Б. Пігарев, А. Г. Ложковський, Т. М. Маматова]. К.: ФОП Москаленко О. М., 2017. 52 с.
28. Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб.: у 15 ч. / за заг. ред. А.І. Семенченка, В.М. Дрешпака. – К., 2017. Ч. 1: Вступ до курсу. Концептуальні засади електронного урядування та

електронної демократії / [В.Я. Малиновський, Н.В. Грицяк, А.І. Семенченко]. – К.: ФОП Москаленко О. М., 2017. 70 с.

29. Єсауленко В., Трішичева А. Маркетолог юридичної фірми завжди повинен... читати думки юристів. URL: <https://yur-gazeta.com/interview/marketolog-yuridichnoyi-firmi-zavzhdi-povinen-chitati-dumki-yuristiv.html>

30. Желтухін Є. Legaltech: на межі права та технологій URL: <https://yur-gazeta.com/publications/events/legal-tech-na-mezhi-prava-ta-tehnologiy.html>

31. Законодавство ЄС у сфері відкритих даних. URL: <https://cutt.ly/4eRE01P>

32. Законодавство, звіти і дослідження відкритих даних м. Нью-Йорк. URL: <https://cutt.ly/9eRE3up>

33. Зроби мені legal, зроби мені tech. Українські правові IT-проекти / blog.1991.center. URL: <https://senior.ua/articles/zrobi-men-legal-zrobi-men-tech-ukransk-pravov-tproekti>

34. Іванов Д. Інновації – спосіб мислення юриста на користь клієнта. URL: <https://conp.com.ua/blog/5c8b423c2fcde971ba0480e5>

35. Каламайко А. Ю. Електронні докази в цивільному процесі: монографія. – Х.: Право, 2017. – 178 с.

36. Каламайко А. Ю. Електронні технології в цивільному процесі: постановка проблеми // Університетські наукові записки. – 2013. – № 1 (45). – С.159-165.

37. Каравайна А. Дизайн-мислення: як застосовувати метод на практиці. URL: <https://beetroot.academy/blog/general/dizajn-mislennya-yak-zastosovuvati-metod-na-praktitsi>

38. Кейс С. IT-цунамі: як бізнесу вижити в третій хвилі інтернету. / С. Кейс. – Київ : К.FUND, 2017. – 192 с.

39. Конвенція про кіберзлочинність, 2001 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_575

40. Костенко А. API законів. URL: <https://medium.com/dead-lawyers-society/law-automaton-a527cb536c2c>

41. Костенко А. Закони у JSON. URL: <https://medium.com/dead-lawyers-society/law-automaton2-295dafb8ee3b>

42. Кох Р. Принцип 80/20 та 92 інших фундаментальних законів природи. Наука успіху. / Р. Кох. – Київ : БМ-БУКС, 2019. – 360.

43. Кудь А. Цифрові активи та їх правове регулювання у світлі розвитку технології блокчейн: монографія / Александр Кудь, Микола Кучерявенко, Євген Смичок. – Харків: Право, 2019. 216 с.

44. Курманова Т. Обмеження прав в інтернеті: ризики для України. URL: <https://cutt.ly/BeRGKXR>

45. Лайон Д. Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії / Д. Лайон // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. – К., 1996. – С. 362–380.

46. Ланкастер Д. Лідерство в стилі LEAN: шлях до постійного вдосконалення вашого бізнесу. / Д. Ланкастер. – Київ : K.FUND, 2017. – 240с.

47. Лігалтекові статті, огляди, інтерв'ю. URL: <https://cutt.ly/OeRGny2>

48. Малес Л. Місце приватності в українському суспільстві – буття поміж традиціями. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць*. Х.: Вид-во ХНУ ім. В. Каразіна, 2008. С. 435-439.

49. Мороз В. Час боту. Журнал сучасного правника «Український юрист» URL: <https://jurist.ua/?article/1786>

50. Нішевий маркетинг юридичних послуг. Якщо ваш ринок – все, то ваш ринок – ніхто. URL: <https://www.legalalliance.com.ua/publikacii/nisevij-marketing-uridicnih-poslug-akso-vas-rinok-vse-to-vas-rinok-niht/>

51. Олдермен Е., Кенеді К. Право на приватність / пер. з англ. М. Плєсак. Львів : Ахілл, 2006. 427 с.

52. Перша нейромережа в Axon Partners. URL: <https://cutt.ly/VeREbtg>

53. План дій з реалізації принципів Міжнародної хартії відкритих даних. URL: <https://data.gov.ua/pages/plan-dii-z-priednannia-odc>

54. Портал відкритих даних. URL: <https://data.gov.ua>

55. Право на приватність: *conditio sine qua non* / Харківська правозахисна група. Харків: Фоліо, 2003. 216 с.

56. Правова інформація та комп'ютерні технології в юридичній діяльності: навч. посіб. / В.Г. Іванов, С.М. Іванов, В.В. Карасюк та ін.; За заг. ред. В.Г. Іванова. Х.: Право, 2010. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/POSIBNIKI_2011/IVANOV_2010.pdf

57. Про доступ до публічної інформації. Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>

58. Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10. 2015 р. № 835. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-p>

59. Про функціонування Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.06.2016 р. № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0959-16>

60. Раджу Н., Прабху Д. Економні інновації: як створити більше з меншими ресурсами. Київ : K.FUND, 2015. – 208с.

61. Радутний О. Е Мораль і право для штучного інтелекту та цифрової людини: закони робототехніки та «проблема вагонетки» *Інфор-*

мація і право: науковий журнал. К. : Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України, 2019. № 3 (30). 142 с. С. 78-96.

62. Радутний О. Е. Місце штучного інтелекту в структурі суспільних відносин, які охороняються кримінальним правом. *Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали наук. полілогу, м. Харків, 7 вересня 2018 р.* Харків : Право, 2018. С. 98-102.

63. Радутний О. Е. Цифрова людина з точки зору загальної та інформаційної безпеки: філософський та кримінально-правовий аспект. *Інформація і право: науковий журнал.* К. : Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України, 2018. № 2 (25). С. 158-171.

64. Разметаєва Ю. Залиште мене у спокої або право бути забутим. *Права людини: філософські, теоретико-юридичні та політологічні виміри: Статті учасників I Міжнародного круглого столу (м. Львів, 28-29 жовтня 2016 року).* Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2017. С. 221-234.

65. Разметаєва Ю. IT-компанії і боротьба з порушеннями прав людини в Інтернеті: провідні практики. *Бізнес і права людини: основні виклики для нових демократій : зб. ст. і тез : матеріали до Панельної дискусії 25 верес. 2019 р. / упоряд. О. О. Уварова.* Харків : Право, 2019. С. 72-78. URL: <https://legalforum.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/06/zbirka-tez-i-statej.pdf>

66. Разметаєва Ю. Теоретичні аспекти зобов'язань бізнесу у сфері приватності: виклики цифрової епохи. *Підприємництво, господарство і право.* № 6. 2019. С. 235-239.

67. Разметаєва Ю. Формування новітніх прав людини під впливом IT. *IT право: проблеми та перспективи розвитку в Україні: збірник матеріалів III-ої Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 7 грудня 2018 р.).* Львів : Растр-7, 2018. С. 93-98.

68. Разметаєва Ю. С. Приватність в інформаційному суспільстві: проблеми правового розуміння та регулювання. *Науковий вісник УЖНУ. Сер. Право.* Вип. 37. Т. 1. 2016. С. 43-46.

69. Райз Е. Стартап без помилок. Київ : Vivat, 2016. 368 с.

70. Резолюція ПАРС 1604 (2008) Відеоспостереження в публічних місцях. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/769_1604.htm

71. Рекомендації для оприлюднення наборів відкритих даних. URL: <https://data.gov.ua/pages/835-rec-index>

72. Сенор Д., Сингер С. Країна стартапів. Історія ізраїльського економічного дива. Київ : Yakaboo Publishing, 2016. 368 с.

73. Сервіси на основі відкритих даних (новини та огляди). URL: <https://thedigital.gov.ua>

74. Стівенс-Давідовіч С. Усі брешуть, але інтернет знає твої думки. К. : K.Fund., 2018. 304 с.

75. Сухорольський П. Вплив Інтернету на реалізацію політичних прав людини: нові можливості та загрози. *Aktywizacja społeczeństwa*

obywatelskiego. Wydarzenia na kijowskim Euromajdanie / Red. A. Wojtaszak. Szczecin : Wydawnictwo Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Szczecińskiego Minerva, 2014. – S. 55-67.

76. Сухорольський П. М. Проблеми забезпечення та розвитку прав людини в умовах інформаційного суспільства. *Український часопис міжнародного права*. 2013. № 1. С. 18-23.

77. Сухорольський П. М., Пачок Г. М. Система боротьби з крадіжками особистості у США. *Україна в системі глобального інформаційного обміну: теоретико-методологічні аспекти дослідження і підготовки фахівців. Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції*. – Львів : Ліга-Прес, 2013. С. 201-204.

78. Сухорольський П. М., Хлібойко Г. П. Персоналізація в Інтернеті та її вплив на забезпечення прав людини. *Правова інформатика*. 2013. № 4. С. 3–9.

79. Траут Д., Райс Е. Маркетингові війни. К. : Фабула, 2019. 240 с.

80. Трегуб Г. Docudays UA: Свобода і відповідальність у багатопіксельному світі. URL: <https://tyzhden.ua/docudays-ua-svoboda-i-vidpovidalnist-u-bahatopikselnomu-sviti/>

81. Уроки історії: як виникло та розвивалось дизайн-мислення. URL: <https://platfor.ma/specials/uroky-istoriyi-yak-vynuklo-ta-rozvyvalos-dyzajn-myslennya/>

82. Фісенко Т. В. Феномен «бульбашкового фільтра» у мережевих соціальних комунікаціях. Наукові записки інституту журналістики. 2014. Т. 57. С. 194-199.

83. Форд М. Пришестя роботів. Техніка і загроза майбутнього безробіття / пер. з англ. В. Горбатько. К. : Наш Формат, 2016. 400 с.

84. Фрайд Д., Хенссон Д. Х. Rework. Ця книжка змінить ваш погляд на бізнес. Харків : КСД, 2016. 176 с.

85. Хлібороб Н. Запровадження електронного адміністративного судочинства в Україні: інновації та перспективи. *Право України*. 2018. № 2. С. 107-117.

86. Хлібороб Н. Функціонування інтегрованого порталу електронних адміністративних послуг: правові аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2020. Вип. 70. С. 121-128. URL: <https://scholar.archive.org/work/ekpw4mtlkvfynobelmb6kskjvgu/access/wayback/http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/download/10960/11190>

87. Хлібороб Н. Цифрова трансформація публічних послуг: правове регулювання в контексті європейських принципів. *Адміністративне право і процес*. 2021. № 1 (32). С. 28-40. URL: <http://applaw.net/index.php/journal/article/download/727/637>

88. Шмідт Е., Коен Д. Новий цифровий світ. Львів : Літопис, 2015. 368 с.

89. Юрій Заремба. Автоматизація юридичних документів. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/actual/avtomatizaciya-yuridichnih-dokumentiv.html>
90. Harvard Business Review. Про прийняття розумних рішень. 10 найкращих статей / Harvard Business Review. – Київ : БМ-БУКС, 2019. 208 с.
91. Harvard Business Review. Про стратегію. 10 найкращих статей із журналу Harvard Business Review / Harvard Business Review. – Київ : БМ-БУКС, 2019. – 288 с.
92. Bannon L. J. Forgetting as a Feature, Not a Bug: The Duality of Memory and Implications for Ubiquitous Computing. *CoDesign*. 2006. Vol. 2. No. 1. P. 3-15.
93. Blockchain Knowledgebase (Blogs / Articles / Podcasts / Videos / Educational Content). URL: <https://legalconsortium.org/knowledgebase/>
94. Brownsword R. Law 3. 0: Rules, Regulation and Technology. Taylor & Francis Group, 2020. 136 p.
95. Brownsword R. Rethinking Law, Regulation, and Technology. Elgar Publishing Limited, Edward, 2022. 270 p.
96. Cremona M. New Technologies and EU Law. Oxford University Press, 2017. 272 p.
97. Design Thinking: Understand – Improve – Apply / C. Meinel, L. Leifer, H. Plattner. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-642-13757-0>
98. Directive 2006/24/EC of the European Parliament and of the Council of 15 March 2006 on the retention of data generated or processed in connection with the provision of publicly available electronic communications services or of public communications networks and amending Directive 2002/58/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32006L0024>
99. Diver L. Digisprudence: Code As Law Rebooted. Edinburgh University Press, 2021. 288 p.
100. Ebers M., Gamito M. C. Algorithmic Governance and Governance of Algorithms: Legal and Ethical Challenges. Springer International Publishing AG, 2021.
101. Ebers M., Navas S. Algorithms and Law. Cambridge University Press, 2020. 319 p.
102. Eltis K. Age of Analytics. *Fordham Intellectual Property, Media and Entertainment Law Journal*. – 2011. – Vol. 22. – Is. 1. – P. 69-95.
103. Episode 21: Blockchain, Smart Contracts and the Future of Law, with Casey Kuhlman of Monax. URL: <https://lawnext.libsyn.com/episode-21-blockchain-smart-contracts-and-the-future-of-law-with-casey-kuhlman-of-monax>

104. Finklea K. Identity Theft: Trends and Issues – US Congress: Congressional Research Service, 2014. URL: <https://sgp.fas.org/crs/misc/R40599.pdf>
105. Global Report. Open Data Barometer. 2018. URL: <https://opendatabarometer.org/leadersedition/report/#>
106. Google Spain SL, Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos (AEPD), Mario Costeja González, Judgment of the Court of Justice of the European Union in Case C-131/12, 13 May 2014. URL: <http://curia.europa.eu>
107. Hate Lawyers? Can't Afford One? Blockchain Smart Contracts Are Here to Help. URL: <https://www.technologyreview.com/2019/01/11/1503/hate-lawyers-cant-afford-one-blockchain-smart-contracts-are-here-to-help/>
108. Human Rights and Risks in the Digital Era: Globalization and the Effects of Information Technologies / Eds. Nicolaos Garipidis, Christina M. Akrivopoulou. IGI Global, 2012. 340 p.
109. Human Rights in the Global Information Society / Ed. Rikke Frank Jorgensen. The Massachusetts Institute of Technology, 2006. 325 p.
110. Jonathan Askin. From Bleak House to Geek House: Will Europe Breed the Best, Next-Generation of Entrepreneurs and Lawyers? URL: https://www.huffpost.com/entry/from-bleak-house-to-geek_b_4593072
111. K. Mania Online dispute resolution: the future of justice. *International Comparative Jurisprudence*. 2015. № 1. P.76-86.
112. Lessons from the identity trail: anonymity, privacy and identity in a networked society / Eds: Ian Kerr, Valerie Steeves, Carole Lucock. – Oxford University Press, 2009. – 575 p.
113. Lupo G., Bailey J. Designing and Implementing e-Justice Systems: Some Lessons Learned from EU and Canadian Examples. *Laws*. 2014. № 3. P. 353- 387. URL: https://www.researchgate.net/publication/272661563_Designing_and_Implementing_e-Justice_Systems_Some_Lessons_Learned_from_EU_and_Canadian_Examples
114. Opinion of Advocate General Jääskinen delivered on 25 June 2013, Case C- 131/12 Google Spain SL, Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos (AEPD), Mario Costeja González. URL: <http://eur-lex.europa.eu>
115. Ortolani P. The impact of blockchain technologies and smart contracts on dispute resolution: arbitration and court litigation at the crossroads. *Uniform Law Review*. Vol. 24, Issue 2. June 2019. P. 430-448.
116. Pagallo U., Durante M. Legal Memories and the Right to Be Forgotten. *Protection of Information and the Right to Privacy – A New Equilibrium?* Springer International Publishing, Switzerland, 2014. P. 17-30.

117. Pivovarov V. Increase Accessibility To Justice In 48 Hours – Mission Completed URL: <https://www.forbes.com/sites/valentinpivovarov/2018/12/13/increase-accessibility-to-justice-in-48-hours-mission-completed/?sh=1974f0132778>
118. Pivovarov V. Why Do You Need An Ecosystem To Make Legal Innovations? URL: <https://www.forbes.com/sites/valentinpivovarov/2019/02/20/legaltechecosystem/?sh=4935ebee1b87>
119. Prometheus: DTI101 Дизайн-мислення для інновацій. URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+DTI101+2017_T3/about
120. Prometheus: Успішний стартап: від ідеї до масштабування. URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:UkrainianStartupFund+S_STARTUP101+2023_T1/course/
121. Radutniy O. Morality and Law for Artificial Intelligence / Proceedings of the 1st International Symposium on Intellectual Economics, Management and Education, September 20, 2019. Vilnius Gediminas Technical University. Vilnius: Vilnius Gediminas Technical University, 2019. 396 p. P. 44-46.
122. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). *Official Journal of the European Union*. 4.5.2016. L119. P. 1-88.
123. Salter Sh. Online dispute resolution and justice system integration: British Columbia's civil resolution tribunal. *Windsor Yearbook of Access to Justice*. 2017. Vol. 34 (1). P. 112-129.
124. Satoshi Nakamoto Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. URL: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>
125. Stanford Legal Design Lab. URL: <https://www.legaltechdesign.com/>
126. There's No Good Reason to Trust Blockchain Technology. URL: <https://www.wired.com/story/theres-no-good-reason-to-trust-blockchain-technology/>
127. Velicogna M. Justice Systems and ICT: What Can Be Learned from Europe? *Utrecht Law Review*. 2007. № 3. P. 129-47.
128. Zuiderveen Borgesius, Frederik and van Eeoud, Mireille M. M. and Gray, Jonathan, Open Data, Privacy, and Fair Information Principles: Towards a Balancing Framework (November 24, 2015). Berkeley Technology Law Journal, Forthcoming; Institute for Information Law Research Paper No. 2015-04; Amsterdam Law School Research Paper No. 2015-46. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2695005